

## **Qara Yanvar - Bakı (1990)**

### **Pərdə arxası - Bir fotojurnalistin mövqeyi**

Reza Betti Bleyer ilə birlikdə

Mənbə: Azerbaijan International jurnalı - AI 6.1 (Yaz 1998)

© Azerbaijan International



1990-cı il yanvarın 19-dan 20-nə keçən gecə Sovet qoşunları Bakıya daxil olaraq kütləvi qırğın törətdilər. Bu günü Azərbaycanlılar "Qara Yanvar" adlandırırlar. "Zərbə" (Udar) adlanan bu plan Azərbaycanda dirçəlməkdə olan azadlıq hərəkatını sarsıtmaq məqsədi daşıyırdı. Rəsmi statistikaya əsasən 137 adam öldürülmüşdü, qeyri-rəsmi rəqəm isə 300, bəlkə də çox idi. Hətta bu gün, səkkiz ildən də çox vaxt keçdikdən sonra [məqalə ilk dəfə Azerbaijan International jurnalında 1998-ci ildə nəşr edilmişdir] həqiqət hələ də sirr olaraq qalır. Bəzi hesabatlarla görə sənədlərin əksəriyyəti - 200-dən çox qutu - müsadirə edilmiş və Sovetin dağıldığı göz qabağında olduğu bir zamanda Moskvaya göndərilmişdi.

Qara Yanvar Azərbaycanda Sovet sisteminin sükutunun başlanğıc nöqtəsinə çevrildi. Bütün ömürlərini SSRİ-nin maraqlarını həyata keçirməyə sərf etmiş Kommunist partiyasının üzvləri sistemin onlara qarşı çevrilməsindən dəhşətə gəldilər. Partiya üzvlərinin öz partiya biletlərini toplayıb yandırmaları haqda xəbərlər yayılmağa başladı. Sabiq politbüronun üzvü olmuş hazırkı Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyev Qorbaçovu bu cür müdhiş cinayətin baş verməsində çox kəskin şəkildə günahlandırdı.

Lakin bu qarışıqlıq və çaxnaşma zamanı Sovetlər bu xəbərin beynəlxalq ictimaiyyətə çatdırılması üçün edilmiş bütün cəhdlərin qarşısını ala bildilər. Cəmi iki nəzərəçarpaacaq istisna haldan başqa: öz kiçik dəstəsi ilə birlikdə Azadlıq Radiosu (ABŞ-ın maliyyələşdirdiyi) vasitəsilə öz kiçik kollektivi ilə birlikdə Bakıdan gündəlik xəbər yayan Mirzə Xəzər və sadəcə Reza adı ilə tanınan dünya-şöhrətli fotojurnalist.



Solda: Şəhidlər Xiyabanı, 1990-cı ilin 20 yanvar faciəsindən sonra. Foto: Reza.

Sağda: 1991-ci il Sovet İttifaqının dağılmasından iki il öncə əldə düzəldilmiş bayrağı ucaldaraq müstəqillik arzusunu ifadə edən nümayişçilər. Foto: Reza.

Aşağıdakı məqalə qatışıqlıq dövründə Rezanın Azərbaycana daxil olması və burada baş verən hadisələri dünyaya yayması üçün etdiyi cəhdlərdən bəhs edir. Onun başına gələnlər uydurmaya, yaxud da Hollivud kinolarına bənzəyir. Lakin baş verənlər həqiqətdir. Reza aşağıda təsvir olunan bütün gərginlikləri və tarixi dəqiqələri həqiqətən yaşamışdır.

---

Moskva. 22 yanvar, 1990-cı il. O günləri heç vaxt unutmayacam. Biznes aləmində çox məşhur olan CNN, ABC, CBS, NBC, Reuters, AP-nin də nümayəndələri daxil olmaqla 50-dən çox beynəlxalq jurnalist Moskva mehmanxanasında yerləşdirilmişdi. Mən və digər iki həmkarım Parisdən təzəcə çatmışdıq. Bakıda nəşə baş verməkdə idi. Nəyin baş verdiyindən tam əgah deyildik. Ancaq onu eşitmişdik ki, Bakının küçələrində nümayişlər baş verməkdədir və bu səbəbdən də Sovet qoşunları şəhərə daxil olub. Qalanını ancaq fərz edə bilərdik.

Görünür Sovetlər Azərbaycanda dirçəlməkdə olan azadlıq hərəkatından çəkinirdi. Kütləvi xarakter almamışdan onu yatırmağa çalışırdı. Yaddan çıxarmayaq ki, bu Qorbaçov və onun Perestroika dövrü idi. Yalnız bir neçə ay əvvəl bütün dünya Şərqi Avropa ölkələrinin zəncirvari reaksiya kimi müstəqillik əldə etməsinin şahidi olmuşdu - Berlin divarı, daha sonra Polşa, Macarıstan və Çexoslovakiya. Bundan əlavə, Sovetlər dünyanın ən iri və mürəkkəb hərbi qüvvəsinə malik olsa da, məğlubedilməz əfqan partizanları qarşısında geri çəkilməli olmuşdular.

Mən hələ Parisdə xəbər servisləri vasitəsi ilə baş verən hadisələrdən az da olsa xəbərdar idim. Bir fotoqraf kimi işimin bir hissəsi toqquşma və çevrilişləri baş verməmişdən əvvəl hiss etməkdir. Hadisə baş verəndən sonra gəlməyin faydası yoxdur. Bütün fotografiya bundan ibarətdir. Sonradan jurnalist hadisələri izləyə və çoxlu analitik mənbələr tapa bilər, lakin hər bir fotoqraf vacib anın damarını tutmalıdır.

Bakıda baş verən çaxnaşmanı xəbər servisləri vasitəsi ilə aydınlaşdırmağa başladığım vaxt fransız televiziya kompaniyası üçün işləyən türk dostum operator Əhməd Selə zəng elədim. "Bakıya getmək istəyirsən?" deyə soruşdum. "Dəli olmusan?" deyə mənə cavab verdi. Lakin nəhayət Əhməd video çəkilişinə razı oldu. Mən isə fotoları çəkməli idim. Özümüzlə bir azərbaycanlı götürmək çox vacib idi. Buna görə də Şirin Mələkovadan xahiş etdik ki, bizə qoşulsun. Həmin vaxt Bakıya ancaq Moskvadan getmək olardı. Başqa yol yox idi. Bundan əlavə getmək istədiyən şəhərə daxil olmaq üçün əvvəlcədən icazə almaq lazım idi. Biz bilirdik ki, Bakıya getməyə heç cür icazə verməzdilər, buna görə də heç müraciət etməyə dəyməzdi.



Solda: 20 yanvar hadisələri baş verən həftə Sovet tanklarının küçələrdə olduğu zaman maşından çəkilmiş gizli şəkil. Foto: Reza.

Sağda: 1990-cu il 20 yanvarda Bakıya soxulmuş Sovet ordularına qarşı etiraz əlaməti olaraq minlərlə insan öz evlərinin pəncərələrindən qara parçalar asmışdılar. Foto: Reza.

Parisdəki Sovet səfirliyində rastlaşdığımız süründürməçiliyə baxmayaraq vizalarımızı yanvarın 20-də əldə etməyə nail olduq. Elə həmin gün Azərbaycanda o dəhşətli hadisə baş vermiş və bizim bundan xəbərimiz olmamışdı. Deyəsən sovet rəsmiləri bu hadisə ilə bizim viza üçün iki gün əvvəl müraciət etməyimizdə heç bir əlaqə görmədilər. Onlar bilirdilər ki, mən fotojurnalistəm. Mən demişdim ki, Moskvaya şəkil çəkməyə gedirəm. Bu Qara Yanvar faciəsinin mahiyyətini açmaq üçün uyduracağım yalanların birincisi idi.

Mən Bakıya 1988-ci ildə Azərbaycanın dahi dramaturqu Mirzə Fətəli Axundovun 150 illik yubileyi münasibətilə gəlmişdim. Elə həmin vaxt mən bir çox tanınmış rəssam və yazıçılarla tanış oldum, onlardan biri də Rüstəm İbrahimbəyov idi. Həmin görüşdən sonra Rüstəm "Günəşdən usanmışlar" ssenarisini yazacaq və ən yaxşı əcnəbi film kimi 1995-ci ildə Oskar mükafatı qazanacaqdı. İndi isə bizim Bakıya daxil olmamıza imkan yaradan ən vacib şəxs olacaqdı.

Mən Bakıya daxil ola bilmədiyim vaxtdan bir neçə gün əvvəl Moskvada olan Rüstəmə zəng etmişdim. O mənim şübhələrimi təsdiqləyərək bildirdi ki, vəziyyət doğrudan da ciddidir. O Azərbaycan dilində ehtiyatla yavaşdan dedi: "Vəziyyət daha çox kəskinləşə bilər." Mən iki dəfə ona zəng etməli oldum. Hər dəfə başqa nömrəyə müxtəlif vaxtlarda zəng eləyirdim. Jurnalist kimi bu cür şeyləri çox tez öyrənməlisən.

Artıq əlimdə Moskvaya viza olandan sonra Rüstəmə zəng edərək dedim: "İki dostumla gəlirəm. Sizi görmək və imkan olsa birlikdə nahar etmək istərdim." "Yaxşı" deyə o cavab verdi: "Lap

vaxtında gəlirsən çünki "dostlarımız" da artıq şəhərdədirlər." (Dostlarımız deyəndə o Sovet qoşunlarının Bakıya daxil olmasını nəzərdə tuturdu.)



Solda: 20 yanvar faciəsi zamanı Bakıya daxil olmuş tanklar. Foto: Reza.  
Sağda: Müstəqillikdən sonra qəbul olunmuş Azərbaycan bayrağı. Foto: Reza.

Bizim dəstə Parisdən Moskvaya yanvarın 21-də çatdı. Rüstəm çaşqın vəziyyətdə idi. O, Bakıya daxil olmaq üçün heç bir yol fikirləşə bilmirdi. Qoşun və tanklar şəhərə daxil olduğundan bütün yollar bağlanmışdı və şəhərə daxil olmaq çox təhlükəli idi.

Qaldığımız mehmanxanada belə bir söz yayıldı ki, Moskvanın mətbuat rəsmiləri növbəti gün bütün jurnalistləri Bakıya aparmağı planlaşdırıblar. Bizə dedilər ki, səhər saat 9-da mehmanxananın ümumi dəhlizində görüşək (yanvarın 23-də). Mən bir neçə jurnalistdən soruşdum: "Əminsiniz ki, onlar bizi Bakıya aparırlar?" Onlar əmin idilər. Lakin onlar getməyə əmin olduğu qədər mən əmin idim ki, onlar bizi Bakıya aparmayacaqlar. "Time" jurnalı üçün Pakistan və Əfqanıstan dağlarında əfqan döyüşçüləri ilə birlikdə işlədiyim beş il müddətində öyrəndiyim bir şey var idisə, o da heç vaxt Sovet rəsmilərinin vaz keçilməz təkliflərinə inanmamaq idi.

### **Bakıya gedən yerli qatar**

Növbəti günün səhəri Əhməd, Şirin və mən mehmanxananın ümumi dəhlizindən bacardığımız qədər uzaqlaşmışdıq. Əcnəbi həmkarlarımızla birlikdə təyyarə ilə üç saatlıq yol getmək əvəzinə biz yerli qatarla getməyi qərara aldığımız. Qatar hər kiçik şəhərdə, stansiyada dayandığından 48 saata mənzilə yetişməli idik, lakin sürət qatarlarından fərqli olaraq burda təhlükəsizlik daha az yoxlanacaqdı.

Mehmanxananı tərək edən zaman Rüstəm bir adam tapdı. O şəxs hər gün otağı səliqəsiz hala salacaqdı guya ki, orada kimsə yaşayır. Biz heç kim şübhələnməsin deyə açarları mehmanxana işçilərinə qaytarmamışdıq. Çünki bizim vizamız yalnız Moskva üçün idi.

Qatar da bizi Rüstəmin dostu Kamal müşayət edirdi. İlk edəcəyimiz iş rus dilində bir neçə ifadə öyrənmək idi: "Ya po-russki ne znayu" (Mən rusca danışmıram) və "Ya azərbaycanets" (Mən azərbaycanlıyam). Mən rus dilini bilmədiyim üçün narahat idim. Kamal məni sakitləşdirərək dedi ki, Azərbaycanın ucqar ərazilərində yaşayanların əksəriyyəti rus dilini bilmir. Ona görə də bilməməyim qorxulu deyil. Lakin yaxşı bilirdik ki, əgər kimsə bizi sənədlərimizi yoxlamaq üçün saxlasa işimiz bitəcək.

Biz əlimizdən gələni etdik ki, yerlilər kimi geyinək, onda əhaliyə qarışaraq nəzərə çarpmayacaqdıq və heç kim bizə məhəl qoymayacaqdı. Şirin ingilis, rus və fransız dillərində təmiz danışdı. Əhmədin türk ləhcəsi aydın hiss olunurdu, lakin ruslar bu fərqi hiss etmədilər.

Səfər çox uzun çəkdi. Xoşbəxtlikdən bizim öz kupemiz var idi. Bələdçi gələndə Kamal bizi xəbərdar edir və biz tələsik yük saxlanan yerdə yüklərin altına girib gizlənirdik. Bəzən hətta yatan zaman Kamal nəzarətçiyə rüşvət verirdi ki, bizi narahat etməsin.

Ayaq yolu qatarın əsas hissəsində yerləşdiyindən əsas problemlərimizdən biri idi. Elə bir vəziyyətin yaranmasını istəmirdik ki, başqaları ilə danışmalı olaq. Ona görə də Kamal kupədən bayırda göz qoyurdu, elə ki, ora boş olurdu bizə getməyin təhlükəsiz olduğunu işarə edirdi.

### **Nəhayət - Bakı!**

Biz Bakıya yanvarın 24-ü yorğun lakin həddsiz ümidlərlə çatdıq. Stansiyaya çatanda mən həyəcanla pəncərədən çölə baxdım. Orada qatar boyu hamının düşməsinə gözləyən əsgərlər cərgəyə düzülmüşdü. Heç vaxt bu səhnəni unutmayacam. Elə bil ki, soyuq müharibə vaxtı kəşfiyyatdan bəhs edən kinodan bir epizod idi, yeganə fərq ondan ibarət idi ki, bu, real həyatda baş verirdi və mən bütün bu hadisələrin mərkəzində idim.

Məşum gecənin qaranlığında qalın palto və xəz papaq geymiş silahlı yekəpər rus əsgərlərin siluetləri görünürdü. Onlar çox iri görsənir və qorxunc təsir bağışlayırdılar. Xatirimdədir, mən tələş dolu nəzərlərlə Əhmədə və Şirinə baxdım, və "Bizi tutacaqlar. Biz də bu canlı divarı keçməliyik," - deyə düşündüm. Mən həbs olunmaqdan qorxmurdum. Həbs olunmaq, döyülmək hər fotojurnalistin başına gələ bilər. Mənim əsas qorxum ondan idi ki, Azərbaycanda nə baş verdiyini öyrənmə bilməyim. Azərbaycanlı olduğum üçün bu faciə xəbərini bütün dünyaya çatdırırlar sırasında olmaq istəyirdim.

Qatar dayanacağına çatdı. Ümid edirdik ki, Rüstəm bizi qarşılamaq üçün kimi isə göndərəcək. Birdən gözüm Elianora Hüseynova (Azərbaycanın Fransada olan indiki səfiri) və onun rəfiqələrinə sataşdı. O, qucağı gül-çiçəklə dolu qatara atıldı. Güllər ancaq qızılgüldən ibarət idi çünki həmin vaxt qırmızı qərənfil matəm nişanəsi hesab olunurdu. O məni qucaqlayaraq qulağıma pıçıldadı: "Fotoaparatu və başqa şeylərini kupədə qoy. Mənimlə gedək. Özünə heç nə götürmə."

Biz onun dediklərinə əməl etdik. O qolunu qoluma keçirdi. Başqa qızlar da Əhmədlə Şirinə sarıldılar. Özümüzü bir-birinə qovuşmuş sevgililər kimi göstərib əsgərlərin yanından keçib getdik. Əsgərlərdən bəziləri bizə baxaraq başını yırgaladı. Elə bil demək istəyirdilər: "Ey sevgililər, gününüzü əla keçirin. Sizi narahat etməyəcəyik. Kef edin".

Gördüklərimiz adamın əsəblərini hədsiz gərginləşdirsə də ən pis təsir edən o idi ki, bizimlə bir qatarda gələn mülki paltardakı adamlar düşən kimi öz sənədlərini əsgərlərə göstərir və dərhal sənişinlərin bəzilərini kənara çəkirdilər. Bunun bu cür ahəngdar və qaydasında hazırlanması adamı vahiməyə salırdı.

Bizi bir maşın gözləyirdi. Kiminsə evinə nahar etməyə getdik. Çox az yemək yediyimiz iki-üç günlük səfərdən sonra bu yemək bizə xüsusilə dadlı gəlirdi. Bakıda özümü yaxşı hiss edirdim.

Ramiz Abutalıbovun (indiki Xarici İşlər Nazirliyində işləyən) və Elianoranın dostları həmin gecə başımıza toplaşdılar. Əhməd bu mənzərəni lentə almaq istəyəndə onlar "Nə edirsən? Olmaz!" dedilər. "Olmaz, bizi tutarlar. Bizi çəkmə. Biz bura gəlmişik ki, baş verən hadisələr haqda danışmaq və sizi müxtəlif yerlərə aparacaq." Onlar bizim missiyamızın nə qədər vacib olduğunu və onların baş vermiş hadisələri dünyaya çatdırmaqda borclu olduqlarını bildirdilər. Bizə şəhərin xəritəsində hadisələrin harda baş verdiyini və qoşun və tankların harda yerləşdiyini göstərdilər.

Qonaq otağında televizorun səsinin güllə kimi partladığı yadımdadır. Komendant (qadağan saatının baş komandiri) rus zabit yeknəsəq tonla inandırmağa çalışırdı ki, heç bir şey baş verməyib, hər şey nəzarət altındadır. Heç kim onun bayağı sözlərinə fikir vermədi: nə baş verdiyini biz çox yaxşı bilirdik. Həmin gecə biz ancaq iki-üç saat yatdıq. Bütün gecəni söhbət etdik, plan qurduq.

İnsanların nə dərəcədə qəmgin olması heç vaxt yadımdan çıxmaz. Həyatım boyu 85-dən çox ölkədə olmuşam, lakin etiraf etməliyəm ki, o günlərdə Bakı gördüyüm yerlərin içində ən qəmli şəhər idi. Əhali heyrət içində karıxmış, tam şoka düşmüşdü. Onlar hələ qəbul edə bilmirdilər ki, Ruslar onlara hücum etmiş və günahsız adamları öldürmüşdü. Necə də olmasa 70 il onlara Sovet İttifaqının böyük qardaşlıq ideyaları təbliğ olunmuşdu.

### **Sadəcə boşanma kimi**

Bu qəmginliyin özündə mən bir şey aşkar etdim. Sanki əhali başa düşmüşdü ki, Sovet İttifaqı dağılır. Bu ona bənzəyir ki, həyat yoldaşınla yaşayırsan və son nəhayətdə qərara gəlirsən ki, boşanmaq vaxtıdır. Ayrılmaq qərarı və müstəqillik istəyi öz ailəsini, dostlarını itirmiş insanlara bu ümitsiz hallarında belə ləyaqət hissi gətirirdi. Elə bil Azərbaycanlılar həyatlarını davam etmək qərarına gəlmişdilər və nə etmək lazım olduğunu bildirdilər. Artıq öz qərarlarını qəbul etmişdilər.

Azərbaycanlılar əlaqələrin saflığına inandığından nümayişlərin ilk dövrlərində Sovetlə daha münasib əlaqə variantları axtarırdılar. Lakin Qara Yanvardan sonra onlar anlamışdılar ki, artıq bütün əlaqələr qırılıb.

Növbəti gün iki maşın gəldi. Biri mənim üçün, biri Əhməd üçün. Biz ayrıldıq ki, əgər tutulsaq ikimiz də ələ keçməyək. Balaca maşında aparatlarımızı həm işlətmək, həm də gizləmək çox

çətin idi. Əhmədin hi-8 Sony markalı videosu çox balaca olduğundan əlin içinə yerləşirdi. Mənim iki fotoaparatom var idi - biri balaca, biri isə bir qədər böyük. Hər ehtimala qarşı birini həmişə evdə qoyurdum ki, birdən o biri qırılar, oğurlanar yaxud müsadirə olunar.

Hər şeydən əvvəl xəstəxanalara üz qoyduq. O otaqları bürümüş dəhşət heç vaxt yadımdan çıxmaz. Otaqlar, koridor nəzarətsiz buraxılmış yaralılarla, ölüm dəqiqələrini yaşayanlarla dolu idi. Bütün girişlər polis vasitəsi ilə mühafizə olunduğundan bilirdik ki, kimliyimizi açıqlamadan içəri daxil ola bilmərik. Mən xəstəxana işçisini inandırmağa başladım ki, mən bir neçə gün bundan əvvəl üzərində cərrahiyyə əməliyyatı aparılmış dostumu axtarıram. "O yaralanmayıb" deyə mən izah edirdim "Onun bu son hadisələrlə heç bir əlaqəsi yoxdur."

Təbii ki, biz öz aparatlarımızı özümüzə içəri aparmağa cürət etmədik. Əvvəl bizim "kəşfiyyatçılar"dan biri içəri getməli, yeri yoxlamalı və yaşlı qadınları - kəndliləri dilə tutmalı idi ki, çölə çıxsınlar. Onda biz öz kameralarımızı onların iri çantasına qoyacaqdıq və onlar girişdən keçərək bizim şeylərimizi içəri aparacaqdılar.

Cərrahiyyə otağı şəkil çəkmək üçün ən təhlükəsiz yer idi. Bizim "kəşfiyyatçı" otağın təhlükəsiz olub olmadığını yoxlamalı idi. Təhlükə olmadığı halda biz içəri daxil olub qapını ehtiyatla bağlayacaqdıq. Cərrahlardan biri bizə dedi ki, 300-dən çox adam öldürülüb, 1000-dən yuxarı yaralı var. Bədbəxtlikdən, yaralananların çoxunun yaşamaq şansı çox az idi.

Bir neçə saatdan sonra biz tankları görməyə getdik. Onlar açıq ərazidə idi, lakin şəkillərini gizlicə çəkmək mümkün deyildi. Qərara gəldik tankların dayandığı yerin qarşı tərəfindəki evdən çəke bilərik. "Kəşfiyyatçı"larımızdan biri vəziyyəti yoxladı. Tezliklə o geri qayıtdı və biz səkkizinci mərtəbəyə çıxmağa başladıq. Yenə də özümüzə kamera götürməmişdik. Sonra da kimse çantalarımızı gətirdi. Yuxarıdan hər şey çox aydın görünə də, bilirdik ki, belə şəkil çəkmək çox təhlükəlidir. Əsgərlər bizi çox asanlıqla tuta bilərdilər.

Mən təklif etdim ki, evin xanımı balkona çıxsın, özünü elə göstərsin ki, guya pəncərəni silir. O əllərini qaldırıb pəncərələri siləndə onun arxasından biz aşağıda dayanmış tankları və əsgərləri çəke bilərik. Onun vücudu bizi görünməyə qoymaz. O razılaşdı. Planımız alındı. Çəkmək istədiyimiz şəkilləri çəkdik.

Sözün düzü bizim "xadimə" diqqət mərkəzində olmaqdan zövq alırdı. Elə hey deyirdi, "mən kinodayam", "mən kinodayam". Bu doğrudan gülməli idi. Lakin onun həyat yoldaşı qorxurdu ki, onun evini güllələyər ya da özünü həbs edərlər. Həmin vaxt günahsız adamlar öz balkonlarında güllələnirdilər.

Küçələrdə çəkiliş apararkən bilirdim ki, çəkdiyim hər bir şəkillə ehtiyatlı olmalıyam, çünki özümle ehtiyat çox az götürmüşdüm, cəmi yeddi-səkkiz pylonkam var idi. Əsgərlər küçələrə nəzarət edirdilər. Tanklar keçirdi. Yuxarı baxanda bütün evlərdən ölənlər üçün yas saxlamağın əlaməti kimi qara parçanın asıldığını görmək olardı. Hər yer qaraya bürünmüşdü. Azərbaycanlılar artıq bu cür simvolik etiraz etməkdən qorxmurdular. Bu mənə başqa şey də deyirdi: Sovet İttifaqı dağılırdı, artıq heç kim hökuməti təhqir etməkdən qorxmurdu. Aydındır ki, bu Sovet erasının sonu idi. Hamı hiss etmişdi ki, artıq son yaxınlaşıb. Mənim fikrimcə, tanklar Bakıya daxil olmaqla sovet erasının ölüm hökmünü möhürlədi.

Əlbəttə bu nəhəng azmanın yerə yıxılması iki il çəkəcəkdi, lakin açıq-aydın onun dizləri çökməyə başlamışdı.

Daha sonra meyidxanaya getdik. Burda da giriş nəzarət altına alınmışdı. Bu dəfə gələnlərin şəxsiyyət vəsiqələri yoxlanır və meyid axtarmağa gələnlərin adlarını yazırdılar. Biz bir otaq tapdıq ki, ordan içəri girə bildik. Otağın ortasında stolun üstündə meyidlərin fotosəkilləri var idi. Gələnlər şəkilləri götürür və tapmamağa ümid etsələr də öz əzizlərini onların arasında axtarmağa başlayırdılar.

Eşitmişdik ki, növbəti gün Şəhidlər Xiyabanında böyük toplantı olacaq. Bu bizə imkan verirdi ki, adamlar arasında olaq və onların hissələrinin şahidi olaq. Bilirdik ki, biz orada sərbəst şəkildə çəkə biləcəyik. Hətta yanımızda olan adamın KQB-dan olması belə bizi qorxutmurdu. Onlar kütlənin qəzəbindən qorxub heç bir problem törətməyə cürət edə bilməzdi.

Lakin biz riskə getməməyi öyrənmişdik. Dəstə dağılmamışdan qabaq gözdən itməli olduğumuzu yaxşı bilirdik. Bu halda bizi heç kim izləyə bilməyəcəkdi. Hətta özümüz üçün balaca gözdən yayınma ssenarisi də təşkil etdik.

Qəbirstanlıqdan sonra artıq kifayət qədər şəklimiz var idi. Üç gün, iki gecə idi ki, Bakıda idik. Artıq getmək vaxtı idi. Bilmirəm dostlarım bunu necə təşkil etdilər, lakin tezliklə bizim əlimizdə Moskvaya biletlə birlikdə Azərbaycana daxil olmaq üçün viza var idi. Xatırlayırsınızsa, biz rəsmi olaraq Bakıya daxil olmamışdıq.

Bakıda bizimlə bağlı hər hadisədəki kimi hətta ölkəni tərk etməkdə də başqalarına etibar etməli idik. Əvvəlki kimi biz video aparatları, kameraları, plynkaları özümüzə təyyarəyə aparmağa cürət etmədik. Bizə dedilər ki, təyyarədə uçanlardan birisi bütün ləvazimatlarımızı bizim üçün daşıyacaq. Biz onların kim olduğunu bilmirdik. Yolda iki rus qızı bizə yaxınlaşıb bizimlə danışmağa başladılar. Sarışın rus qızları haqda çox şey eşitdiyimizdən biz şübhələndik. "Ola bilməz," öz-özümü də deyirdik, "onlar KQB-dandırlar!" Nəhayət ki, onlar bunu başa düşdülər. Qızlardan biri Azərbaycan dilində plynkalar barəsində danışmağa başladı. Biz fotoqrafiya barəsində nə isə bildiyimizi tamamilə inkar etdik. "Hansı plynkalar?" biz soruşduq. Lakin məlum oldu ki, onlar bizə yaxşılıq edib bizim üçün əşyalarımızı öz çantalarında daşıyan sənişinləridir. Onlar bizi həqiqətən qorxutmuşdular.

Moska yataqxanasında biz plynkaları qızlardan aldığımız və bir başa hava limanına yollandıq. Həm də biz Bakıya aparılacaq jurnalistlərin aqibətini öyrəndik.

Mənim ürəyimə damdığı kimi, jurnalistlərin heç biri Bakıya gedə bilməmişdi. Qafqaz üzərindən uçan zaman pilot havada elan etmişdi ki, Bakı aeroportu bağlı olduğu üçün təyyarəni ən yaxın aeroporta yönəltməlidir. "Xoşbəxtlikdən", ən yaxın aeroport Yerevan (Ermənistan) aeroportu olmuşdur. Orada isə Sovet mətbuatı Azərbaycandan yeni gəlmiş erməni qaçqınlarını beynəlxalq mediaya Azərbaycanlıların necə "vəhşi" olduqları haqda danışmağa hazırlamışdı.

Sovetlər yenə də beynəlxalq medianı aldatmışdı. Medianın əldə edib dünyaya yaydığı xəbər eyni ilə Sovetin beynəlxalq mediaya çatdırmaq istədiyi xəbər idi. Bu xəbər onun azğın



azərbaycanlılar üzərinə qoşun yeritməsinə haqq qazandırırdı. Yavaş-yavaş anlayırdıq ki, bizdən başqa heç bir jurnalist Bakıya daxil ola bilməmişdi.

İndi həmin günləri xatırlayarkən etiraf etməliyəm ki, illər boyu təhlükəli yerlərdə işləməyimə baxmayaraq mən Azərbaycanda bizə nəsə bir hadisənin üz verəcəyindən ya da sadəcə məhv olacağımızdan çox qorxurdum. Əsas odur ki, biz böyük bir imperiyanın rədd edilməsinin şahidi olduq, bütün dünyanın eşitmək istədiyi informasiyanı topladıq. Əsl həqiqəti yalnız biz özümüzlə geri aparırdıq. Təyyarə Moskvadan qalxanda biz hamımız bir-birimizə baxdıq. Gözlərimizdəki sevinc və yüngüllük həmişə xatirimdə yaşayacaq. Keçən yeddi gün çox ağır idi. Nəhayət biz Parisə uçurduq. İnanı bilmirdim ki, məqsədimizə çatmışdıq.

## **Yenidən Parisdə**

Həmin gün təxminən günorta saat dörd-beşdə yerə endik. Elə o qəqiqə Əhmədlə mən şəkilləri çıxartmağa və video kasetləri redaktə etməyə başladıq. Xəbərlər axşam saat səkkizdə yayımlanmalı idi. Mən hələ də qorxurdum ki, plyonkalar şüalandırıla yaxud video kasetlər maqnitləşdirilə bilər. Sovetlər bu cür işlərdə çox məharətli idilər. Sənə elə gəlir ki, hər şey qaydasındadır, geri qayıdanda isə görürsən ki, hər şey boşdur. Mən Qazağıstanda üç həftəlik çəkiliş aparmış Fransız qruppasından bu cür dəhşətli hadisəni eşitmişdim. Geri qayıdandan sonra onlar aşkar etmişdilər ki, bütün kasetləri maqnitləşdirilib. Onların heç nəyi yox idi.

Mən slaydları yumağa başlayanda televizor laboratoriyada idi. Elə bu vaxt elan eşitdim ki, saat səkkizdə çox mühüm xəbər yayımı olacaq. Gözlərim yaşardı. Deməli Əhmədin videosu zədələnməmişdi. Həmin gecə xəbərlər Bakıda baş verən faciəli hadisələri təsvir edən süjetlərlə başlandı. Reportaj beş yaxud altı dəqiqə davam etdi. Və bu qərb standartlarına görə çox uzun müddət idi, çünki adətən reportaja 30 saniyə ilə bir dəqiqə arasında vaxt ayrılır.

Mənim slaydlarım da qaydasında idi. Yayımlamaq üçün onlardan təxminən 40 dənəsini seçdim ki, üzünü çıxarıım. Onları bütün dünyada 2000-dən çox jurnal və qəzetə yaymaq imkanı olan agentliyə təhvil verdim.

Beləliklə geri qayıtdan sonra 24 saat ərzində Bakıda baş vermiş Qanlı Yanvar hadisəsi bütün dünyaya yayımlandı. 18-dən çox televiziya, 10-larla radio stansiyalar bizdən çəkdiyimiz materialları istəyirdilər. Missiya yerinə yetirilmişdi. Qara Yanvar daha sirr deyildi, bütün dünya ona tamaşa edirdi.

---

Reza son 20 ildə Çeçenistan hadisəsindən başqa Orta Şərqdə baş verən bütün əsas konflikt və müharibələrin hamısı barədə reportaj hazırlaması ilə fəxr edir. Onun işləri "Newsweek", "Time", "Paris Watch", "Stern and National Geographic" və digər reputasiyalı xəbər agentliklərində və jurnallarında nəşr olunmuşdur.

Biz bu məqaləni nəşr etdiyimiz vaxt (aprelin ortaları) Reza ABŞ-ın BMT-dəki səfiri Bil Riçardsonu müşayət edərək Əfqanıstan, Hindistan, Pakistan, Şri-Lanka və Tailanda 10 günlük

səfərə çıxmışdı. "New York Times" jurnalı bu hadisəni çəkməyi ona həvalə etmişdi.

---

Tərcümə: Aynurə Hüseynova

Yoxlayan: Gülnar Aydınmırova

Veb üçün hazırlayan və redaktə edən: Arzu Ağayeva